

İBN YEMİN-İ FERYÛMEDÎ 'NİN DÎVÂN'INDA VEZİN TÜRLERİ

Meters Species in Ebn Yamîn's Diwan

Arş. Gör. Şeyda ARISOY*

Makale Geliş Tarihi: 19.08.2020

Makale Kabul Tarihi: 26.09.2020

Özet: Özellikle kıtalarıyla meşhur olan İbn Yemîn-i Tuğrâî, hicri 8. yüzyılda Fars edebiyatının tanınmış şairlerindedir. Küçük yaşlarından itibaren şiir söylemeye başlayan şair, ilk şiirlerini Türk kökenli, edip, şair ve âlim bir kişi olan babasıyla olan şiir münazaralarında söylemiştir. Tezkirelerden başta saray şairliği olmak üzere tuğracılık ve müstevfilik görevlerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. İbn Yemîn; Firdevsî, Unsuri, Ferruhi-yi Sistânî, Ezrakî-i Herevî, Sa'dî-yi Şîrâzî ve Mücîrüddîn-i Beylekânî gibi şairlerden etkilenmiş, bunlardan bazılarının şiirlerine nazireler yazmıştır.

Bu çalışmada, Hüseyin Alî-i Bâstânîrâd tarafından 1344 (hş.) yılında Tahran'da neşredilen İbn Yemîn-i Feryûmedî'nin divanındaki manzumelerin bahirleri ve vezinleri ele alınmıştır. Divanda mevcut manzumelerden rubai kalıplarının dışında hepsinin taktii yapılarak, bahri ve vezni bulunmuştur. Bahirler, divandaki sıralarına göre incelenmiş ve her bahirdeki vezinlerin sayısı yüzdelik oranla belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Fars Edebiyatı, İbn Yemîn, Vezin

Meters Species in Ebn Yamîn's Diwan

Abstract: Especially famous for his qet'a (fragment), Ebn Yamîn was one of the well-known poets of Persian literature in the 8th century. The poet, who started to sing poems from his early ages, sang his first poems in poetry debates with his father, a poet and scholar, who is of Turkish origin. It is understood from the Tezkires that he worked as a court poet, as well as tughra and müstevfî. Ibn Yemîn influenced by poets such as Firdevsî, Unsuri, Ferruhi-yi Sistânî, Ezrakî-i Herevî, Sa'dî-yi Şîrâzî and Mücîrüddîn-i Beylekânî, and wrote verses to the poems of some of them.

In this study, the bahers and meteres of poems in the divan of Ebn Yamîn Faryûmadî, published by Hüseyin Alî-i Bâstânîrâd in 1344 (hş.) In Tehran, are discussed. Except for the rubai patterns, all of the poems present in the divan were tactics, and their navy and meter were found. The bahirs were examined according to their order in the council, and the number of meters in each bet was stated with a percentage.

Keywords: Classical Persian Literature, Ebn Yamîn Meters of Classical Persian Literature

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü,
email: seyda.arisoy@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2888-2258

İBN YEMİN-İ FERYÛMEDÎ

Emîr Fahrüddîn Mahmûd b. Yemînüddîn-i Tuğrâî, kıtalarıyla meşhur Hicri 8.yüzyıl Farsça şiir söyleyen şairlerdendir. Horasan valisi olan Hâce Alâeddin Muhammed Feryûmedî'nin makamında maliye ve tuğracılık mesleğiyle meşgul olan ve bu nedenle Tuğrâî lakabıyla tanınan babası Yemînüddîn aynı zamanda edip ve şairdir. Doğum tarihi belli olmamakla beraber kıtalarından birinde en erken tarih olarak verdiği 704'te (1304-1305) yaklaşık on yedi-on sekiz yaşlarında bulunduğu bakılarak 685-687 (1286-1288) yılları civarında doğduğu söylenebilir.¹ Adı geçen tezkirelerin çoğunda lakabı Fahrüddîn olmasına rağmen sadece 'Arafâtü'l-'arifîn'de Kutbiddîn olarak geçmektedir.²

İbn Yemîn çocukluk dönemini doğum yerinde Beyhak bölgelerinde (şimdiki Sebzevâr yakınları) geçirmiş ve aynı yerde ilk ilim tahsilatını başlamıştır. Söylediğine göre yine aynı dönemlerde hadis, fıkıh, kelam gibi İslami ilimlerde beceri kazanmıştır. Babası onun şairlik kabiliyetinin eğitiminde oldukça etkili olmuş ve oğlunun gençlik döneminde onunla şiir yarışması ve bilimsel tartışmalar yapmıştır. Muhtemelen bu iki şair o dönemde meşhur olmuştur.³ İbn Yemîn, gençlik yıllarında vezirler, emirler ve devletin ileri gelenleriyle iyi ilişkiler kurmuştur. Bu dönemde içki ve eğlence âlemlerinden uzak kalmadığı, ancak zamanla bu kötü alışkanlıklarından vazgeçtiği kaydedilmektedir. İbn Yemîn, gençliğinde bir ara Tebriz'e gidip zamanın edip ve şairlerinin toplandığı Reşîdüddin Fazlullah'ın oğlu Gıyâseddin Muhammed'in sarayına intisap ederek onun için kasideler yazmıştır. Fakat burada beklediği ilgiyi bulamayınca Horasan'a dönerek Feryûmed'e yerleşmiş; Doğu İran hükümdarı ve emirleriyle münasebet kurmuştur. Bir süre sonra babası gibi Horasan Valisi Hâce Alâeddin Muhammed'in hizmetine giren İbn Yemîn'e saray şairliğine ilaveten baba mesleği olan tuğracılık ve defterdarlık görevleri de verilmiştir.⁴ Şairin hayatı hakkında çok fazla bilgi edilememesine rağmen divanındaki beyitlerden İbn Yemîn'in bir evlilik yaptığı ve bu evlilikten dört çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. Dört çocuğundan sadece Muhammed ve Hasan isimli çocuklarına dikkat çekerek Muhammed'i fazileti ve hüneriyle övmüştür:

¹ İbn Yemîn-i Feryûmedî, *Divân-i Eş'âr-i İbn Yemîn* (nşr. Hüseyin Ali-i Bâstânîrâd), İntişârât-ı Senâî, Tahrân 1344 hş., (Sa'îd Nefisî'nin mukaddimesi) s.4; Emîr Devletşâh Semerkandî, *Tezkiretu 'ş-Şu'arâ* (tsh. Muhammed Ramazânî), İntişârât-ı Pedîde-i Hâver, 1338 hş., 204; Fethullah Muctebâyî, "İbn Yemîn", *Dâiretü'l Maârif-i Bozorg-i İslâmî*, Merkez-i Dâiretü'l Maârif-i Bozorg-i İslâmî, Tahrân 1379 hş., V, 144; Zebihullah-i Safâ, *Târih-i Edebiyât der İrân*, İntişârât-ı Firdovsî, Tahrân 1349 hş., III/II, 901; Sa'îd Nefisî, *Târih-i Nazm ve Nesr der İrân ve Zebân-i Fârsî*, I, İntişârât-ı Furûğî, Tahrân 1363 hş., 200; Emin Ahmed-i Razi, *Tezkire-i Heft İklîm* (nşr. Cevad Fazıl) (2. Baskı), Tahrân 1389 hş., II, 810; Zebihullah-i Safâ, *Genc-i Sühân*, İntişârât-ı Danişkâh-i Tahrân, Tahrân 1339 hş., II, 220; A. Naci Tokmak, "İbn Yemîn", *DİA*, İstanbul 1999, XX, 448.

² *Divân-i Eş'âr-i İbn Yemîn* (Sa'îd Nefisî mukaddimesi), s.4.

³ Devletşâh, 205; Muctebâyî, 145.

⁴ Tokmak, 448.

وی تازه ز آب سخنت جان هنر

فرزند اعزّ محمد ای کان هنر

Ey Muhammet en değerli ve hünerli evlat!

Ve ey sözü sudan taze, sanatın canı!⁵

İbn Yemîn, söz konusu beyitlerde eşinden ve çocuklarından ayrı yaşadığını dile getirmektedir.⁶

İbn Yemîn Gürgân'da Hâce Alâeddin Muhammed'in hizmetinde kaldıktan sonra bir müddet Herat'a giderek Muizzüddin Hüseyin Kert'in sarayında yaşamış ve ondan öncede Serbedârîler'in ikinci emiri Emîr Vecîhüddin Mes'ûd'un sarayında bulunmuştur. Hicri 743 yılında Emîr Vecîhüddin Mes'ûd ile Muizzüddin Hüseyin arasında Zaveh⁷ civarında bir savaş başlamıştır. Emîr Mesud bu savaşta yenildiği için meydandan kaçmıştır. İbn Yemîn'in şiir divanı da bu savaşta kaybolmuş ve kendisi de esir alınarak Melik Hüseyin'in huzuruna götürülmüştür.⁸ Bu savaştan sonra İbn Yemîn'in divanı bulunamamış; lakin dostları ve kendisi tarafından korunan divanın bazı kısımları diğer nüshalarına uygun bir şekilde eksik olmasına rağmen tekrar bir araya getirilmiştir.⁹ Melik Hüseyin onun günlünü alarak serbest bırakmıştır. Bunun üzerine İbn Yemîn, daha sonra divanın kaybolmasından ötürü üzülen bir kıta ve sultanı öven bir methiye söylemiş ve hükümdarın huzuruna sunmuştur. İbn Yemîn bu hadiseden sonra hayatının birkaç yılını Herat'ta sultanın hizmetinde geçirmiştir. Sultanı ve saray büyüklerinden bazılarını metheden kasideler söylemiş; ama sonunda doğduğu yere geri dönerek babasından miras kalan topraklara yerleşmiştir. Bütün bunlarla birlikte onun gibi şiî olan Serbedâr emirlerine nispetle büyük bir azimle çalışmış, emir ve padişahların makamından ayrılmasına rağmen hükümdarların iyiliklerinden nasiplenmiş, Vecîhüddin Mes'ûd 'dan Serbedârîler'in son emiri olan Necmeddin Ali Muyyid'e kadar hükümdarların çoğunu metheden kasidelerle divanında yer vermiştir.¹⁰

İbn Yemîn'in şöhreti ve ehemmiyeti onun ahlaksal ve toplumsal mazmunlar içeren meşhur kıt'aları nedeniyledir. Onun akıcı ve sade beyitleri, okuyucuları kanaate teşvike, tamahtan kaçınmaya, zillet ve aşağılıktan korunup tevazuya davet eder. İbn Yemîn'in kıt'aları aynı zamanda kısa, sade ve açıktır. Her ne kadar kıt'alarında zaman zaman hükümdarları ve vezirleri methettiği görüle de;

⁵ *Dîvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn* (Sa'îd Neffisî mukaddimesi), s.4.

⁶ Gulâm Rızâ Reşîd-i Yâsemî, *Makalât ve Risâlehâ* "Ahvâl-i İbn Yemîn" (nşr. İrec Efşâr-Muhammed Resul Deryâgeşt), Çâp-i Dilâreng-i Hurûfîcînî, Tahran 1373 hş., 500.

⁷ Haydariyye tarikatının kurucusu Türk asıllı bir mutasavvıf olan Kutbüddin Haydar-ı Zâveî'nin dünyaya geldiği ve medfun olduğu yerdir. İran'da Meşhed'in 140 km. güneyindeki bugün Türbet-i Haydariyye adıyla tanınan bir kasabadır (Tahsin Yazıcı, "Haydar, Kutbüddin", *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 24; Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme*, Çâp-i Sîrûs, Tahran hş.1339, XXVII, 65).

⁸ Muhammed Hâdî Rızâ Kullî Hân, *Tezkire-i Riyâzû'l-ârifin* (nşr. Nusretullah Furûher), İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran 1389 hş., 204.

⁹ Yâsemî, 453.

¹⁰ Muctebâyî, 145.

sözünde hep ağır kinayeler acı şikâyetlerle eleştirdiği kadir kıymet bilmeyen yakın kişiler vardır. Onun gazellerinin mazmunları âşıkane dir; ama yer yer ahlakî ve irfânî izlerde görülmektedir. Ayrıca gazellerinde Sa'di-yi Şîrâzî'den etkilenmiş ve onun gazelinden birkaç mısraı da aynen nakletmiştir.¹¹ Dilde gereksiz süslemeler yapmamış, aşırılıktan kaçınmıştır.¹² Şîî mezhebine mensup olan İbn Yemîn, Firdevsî, Unsûrî, Ferruhî-i Sîstânî, Ezrakî-i Herevî, Sa'dî-i Şîrâzî ve Mucîrüddîn-i Beylekânî gibi şairlerin felsefî fikirlerinden ve lafzî ve manevî terkiplerinden etkilenmiş, bunlardan bazılarının şiirlerine nazîreler yazmıştır.¹³

Ömrünün son yıllarını Sebzevâr ve Feryûmed'de geçiren İbn Yemîn, Feryûmed'de vefat etmiş ve babasının yanına gömülmüştür.¹⁴ İbn Yemîn'in vefat tarihi Devletşah'a göre Hâce Ali Şemseddin'in katlinden iki ay sonra yani Ramazan 759 yılıdır. Ancak bazı kaynaklarda vefat tarihi hakkında farklı tarihler verilmiştir. Bu hususta ölüm tarihi olarak en doğru tarih 8 Cemâziyelâhîr 769 olarak kabul edilmiştir.¹⁵

İbn Yemîn'in eserlerinden biri kaside, gazel, rubai, tercii ve terkihi bend, musammat, muhammes, müstezat ve birkaç mesnevisini kapsayan 14.000 beyit hacmindeki divanı, diğeri ise *Ferâid-i Gıyâsî* ve divanında yer alan mektup örnekleridir. Bunların yanı sıra Senâî'nin *Kârname-i Belhî*'sine benzeyen Hicri 741 yılında kaleme aldığı mesnevilerinden biri olan *Kârname* adlı eseri de mevcuttur. İbn Yemîn, bu manzumede Feryûmed'de uzaklığından şikâyet eder ve o şehrin saray büyükleri, ulemaları, Hâce Alâeddin ve oğullarından bahseder ve sonunda da annesine ve çocuklarına selam gönderir. Diğeri iki mesnevisi de; Nûşîrevân'ın hikmetli sözleri ve hayat prensibi, doğruluk, cömertlik, iyi amel gibi konuların üzerinde durduğu ve üslup bakımından Firdevsî'nin *Şehnâmesi*'ne benzeyen *Çehârbend-i Nûşîrevân* ve *Anûşîrvân ve Mübedân* 'dır.¹⁶

Vezinler ve Oranları

Bahirler/ Vezinler	Kullanım Miktarı	Oranı
Remel	456	%31,55
Remel-i müsemmen-i mahzûf	117	
Remel-i müsemmen-i maksûr	121	
Remel-i müsemmen-i mahbûn-i mahzûf	7	

¹¹ Gamze Gizem Avcıoğlu, *Sa'di-yi Şîrâzî'nin Hayatı Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri*, Palet Yayınları, 57.

¹² Muctebâyî, 145.

¹³ Yâsemî, 513.

¹⁴ Edward Browne, *A Literary History of Persia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1953), V: 215.

¹⁵ *Dîvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn* (Sa'îd Nefsî mukaddimesi), s. 5 ; Tokmak, 448; Yâsemî, 472.

¹⁶ Muctebâyî, 146.

Remel-i müsemmen-i mahbûn-i maksûr	75	
Remel-i müsemmen-i mahbûn-i mahzûf-i aslem-i zarb	7	
Remel-i müsemmen-i mahbûn-i maktû‘	44	
Remel-i müsemmen-i mahbûn-i maktû‘-i musabbağ	39	
Remel-i müsemmen-i meşkûl	2	
Remel-i müseddes-i mahzûf	22	
Remel-i müseddes-i maksûr	18	
Remel-i müseddes-i mahbûn-i maksûr	4	
Muzâri	232	%16,05
Muzâr-‘i müsemmen-i ahreb	7	
Muzâr-‘i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i maksûr	128	
Muzâr-‘i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf	97	
Hafif	230	%15,91
Hafif-i mahbûn	1	
Hafif-i aslem (-i mahbûn-i maktû‘)	87	
Hafif-i aslem (-i mahbûn-i maktû‘)-‘i musabbağ	68	
Hafif-i aslem (-i mahbûn-i maktû‘)-‘i arûz ve zarb-i musabbağ	3	
Hafif-i mahbûn-i mahzûf	26	
Hafif-i mahbûn-i maksûr	45	
Müctes	201	%13,91
Müctes-i müsemmen-i mahzûf	56	
Müctes-i müsemmen-i mahbûn-i aslem-i zarb ve arûz	68	
Müctes-i müsemmen-i maktû‘-i musabbağ	39	
Müctes-i müsemmen-i maksûr	38	
Hezec	194	%13,42
Hezec-i müsemmen-i sâlim	31	
Hezec-i müsemmen-i musabbağ	3	
Hezec-i müsemmen-i ahreb	12	
Hezec-i müsemmen-i ahreb-i makbûz-i mekfûf-i mahzûf	1	
Hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf	44	
Hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i maksûr	19	

Hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i salim-i arûz ve zarb	1	
Hezec-i müsemmen-i ahreb-i musabbağ	1	
Hezec-i müseddes-i sâlim	2	
Hezec-i müseddes-i mahzûf	60	
Hezec-i müseddes-i maksûr	22	
Hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûz-i mahzûf	6	
Hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûz-i maksûr	9	
Hezec-i müseddes-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf	5	
Mütekârib	97	
Mütekârib-i müsemmen-i sahîh-i zarb ve arûz	13	%6,71
Mütekârib-i müsemmen-i mahzûf	48	
Mütekârib-i müsemmen-i maksûr	36	
Münserih	21	
Münserih-i müsemmen-i matvî	2	%1,45
Münserih-i müsemmen-i matvî-yi mahbûn-i mekşûf	3	
Münserih-i müsemmen-i matvî-yi mahbûn-i mevkûf	3	
Münserih-i müsemmen-i matvî-yi mekşûf	4	
Münserih-i müsemmen-i matvî-yi mevkûf	6	
Münserih-i müsemmen-i menhûr	3	
Recez	10	
Recez-i müsemmen-i sâlim	4	%0,69
Recez-i müsemmen-i müzâl	1	
Recez-i müsemmen-i matvî-yi mahbûn	3	
Recez-i müseddes-i matvî	1	
Recez-i müseddes-i matvî-yi mahbûn	1	
Serî'	4	
Serî'-i matvî-yi mevkûf	2	%0,27
Serî'-i matvî-yi maktû-'i mekşûf-i arûz-i mevkûf-i zarb	2	

Vezin ve Bahirlere Örnekler

بحر رمل

۱. رمل مثنى محذوف: فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلاتن

اَيِّهَا الْعَشَّاقُ از آن نامهربان بس شد مرا
ور چه با جانست پیوندش ز جان بس شد مرا¹⁷

۲. رمل مثنیٰ مقصور: فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلان

بر گل سیراب او بین سنبلی پر پیچ و تاب
شام اگر هرگز ندیدی صبح صادق را نقاب¹⁸

۳. رمل مثنیٰ مخبون محذوف: فاعلاتن/ فاعلاتن/ مفعولن/ فعلن فعلن / فاعلاتن / فاعلاتن/ مفعولن/ فعلن

آمدم بار دگر بر سر پیمان شما
که ندارم پس ازین طاقت هجران شما¹⁹

۴. رمل مثنیٰ مخبون مقصور: فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلات

ساقیا موسم آنست که می نوش کنیم
محنت گردش ایام فراموش کنیم²⁰

۵. رمل مثنیٰ مخبون محذوف اصلم ضرب: فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلاتن/ فعلن فاعلاتن / فاعلاتن/ فاعلاتن/ فع لن

کج نظر باشم اگر با تو بدل راست نیم
یا بجان در پی کاری که دلت خواست نیم²¹

۶. رمل مثنیٰ مخبون مقطوع: فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلاتن/ فع لن

خرم آن کوی که منزلگه یارست آنجا
رزو پیروز کسیراست که یارست آنجا²²

۷. رمل مثنیٰ مخبون مقطوع مسبغ: فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلاتن/ فع لان

گرچه هر دم ز غمت بر دلم آزاری هست
باشم اغیار اگر جز تو مرا یاری هست²³

۸. رمل مثنیٰ مشکول: فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلاتن

بفروغ مهر رویش که مهست از آن عبارت
بفریب چشم مستش که دهد جهان بغارت²⁴

۹. رمل مسدس محذوف: فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلان

¹⁷ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 180.

¹⁸ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 186.

¹⁹ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 180.

²⁰ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 267.

²¹ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 268.

²² *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 183.

²³ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 208.

²⁴ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 191.

زلف دلبر گیرم امشب آن شبست کام دل بر گیرم امشب آن شبست²⁵

۱۰. رمل مسدس مقصور: فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلان

قبله جان طاق ابروی شماسست ماه مهر افزای ما روی شماسست²⁶

۱۱. رمل مسدس مخبون مقصور: فاعلاتن/ فاعلاتن/ فاعلان

حبذا نزهت ایام بهار که بردز اهل خرد صبر و قرار²⁷

بحر مضاری

۱. مضاری مثنیٰ اخرب: مفعول/ فاعلاتن/ مفعول/ فاعلاتن

بر ماه سرو آید هر لحظه صد قیامت زان سرو ماه طلعت و آنماه سرو قامت²⁸

۲. مضاری مثنیٰ اخرب مکفوف مقصور: مفعول/ فاعلاتن/ مفاعیل/ فاعلات

دلدار گفت لوح دل از نقش من بشوی گفتم که تلخ از آنلب شکر فشان مگوی²⁹

۳. مضاری مثنیٰ اخرب مکفوف محذوف: مفعول/ فاعلاتن/ مفاعیل/ فاعلان

یارب کراست چون تو نگاری شکرلیبی سروی سمنبری صنمی سیم غیبی³⁰

بحر خفیف

۱. خفیف مخبون: فاعلاتن/ مفاعیلن/ فاعلاتن فاعلاتن/ مفاعیلن/ فاعلاتن

شکن زلف یار پر شکن است ای بسا دل که زیر هر شکن است³¹

۲. خفیف اصلم (مخبون مقطوع): فاعلاتن/ مفاعیلن/ فاعلان

در دلم کم زن ای پسر آتش بیش از اینم مدار در آتش³²

۳. خفیف اصلم (مخبون مقطوع) مسبغ: فاعلاتن/ مفاعیلن/ فع لان

²⁵ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 201.

²⁶ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 208.

²⁷ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 244.

²⁸ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 193.

²⁹ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 305.

³⁰ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 310.

³¹ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 206.

³² *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 203.

رنگ یاقوت آبدارت خوش بوی زلفین مشکیبارت خوش³³

۴. خفیف اصلم (مخبون مقطوع) عروض و ضرب مسبق: فاعلاتن/مفاعیلن/فع لان فاعلاتن/مفاعیلن/فع لان

منم ابن یمین که نتوان کرد جز بمن انتساب شعر مرا³⁴

۵. خفیف مخبون مخذوف: فاعلاتن/مفاعیلن/فعلن
قطعہ ئی نزد من رسید امروز از سخنهاى قودۃ الشّعرا³⁵

۶. خفیف مخبون مقصور: فاعلاتن/مفاعیلن/فعلن
جز رخ یار من بهار که دید چون قدش سرو جویبار که دید³⁶

بحر مجتث

۱. مجتث مثن محذوف: مفاعیلن/فاعلاتن/مفاعیلن/فعلن
سحرگه آن صنم سرو قد شتاب زده در آمد از در ابن یمین شراب زده³⁷

۲. مجتث مثن مخبون اصلم ضرب و عروض: مفاعیلن/فاعلاتن/مفاعیلن/فع لن
چنان بخون دلم در زد آن پسر ناخن که هست سرخی آتش هنوز بر ناخن³⁸

۳. مجتث مثن مقطوع مسبق: مفاعیلن/فاعلاتن/مفاعیلن/فع لان
فراق حضرت گرد و جناب سرور عهد مرا چو فرقت روح از تنست و نور از چشم³⁹

۴. مجتث مثن مقصور: مفاعیلن/فاعلاتن/مفاعیلن/فعلات
تویی که سایه زلفت شعاع خورشیدست غبار خط تو نقش و نگار خورشیدست⁴⁰

³³ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 202.

³⁴ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 318.

³⁵ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 317.

³⁶ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 223.

³⁷ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 287.

³⁸ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 276.

³⁹ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 473.

⁴⁰ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 190.

بحر هزج

۱. هزج مثنیٰ سالم : مفاعیلن/ مفاعیلن/ مفاعیلن/ مفاعیلن
چو بلبل از سرمستی گذشتم سوی گلزاری نمود از هجر رخسارت بچشم هر گلی خاری⁴¹
۲. هزج مثنیٰ مسبیغ : مفاعیلن/ مفاعیلن/ مفاعیلن/ مفاعیلان
خرامان میرود دلبر تعالی الله چه رفتارست شکر میبارد از پسته بنا میزد چه گفتارست⁴²
۳. هزج مثنیٰ احرب: مفعول/ مفاعیلن/ مفعول/ مفاعیلن
ای قاعده زلفت آشوب جهان بودن وی رسم لب لعلت آسایش جان بودن⁴³
۴. هزج مثنیٰ احرب مکفوف محذوف: مفعول/ مفاعیل/ مفاعیل / فاعولن
ایجان و جهان بیتو سر خویش ندارم جز وصل تو درمان دل ریش ندارم⁴⁴
۵. هزج مثنیٰ احرب مکفوف مقصور: مفعول/ مفاعیل/ مفاعیل / مفاعیل
تا دبدبه حسن تو افتاد در آفاق نامد نفسی بیغم دل بر لب عشاق⁴⁵
۶. هزج مثنیٰ احرب مکفوف سالم عروض و ضرب: مفعول/ مفاعیل/ مفاعیل / مفاعیلن
با ما غم هجران تو ای دوست نه آن کرد کان قصه توانیم بصد سال بیان کرد⁴⁶
۷. هزج مثنیٰ احرب مسبیغ : مفعول/ مفاعیلان/ مفعول/ مفاعیلان
گر کم بدرت آیم معذور همی دارم کانرا که بسی بینند هجرش ز خدا خواهند⁴⁷
۹. هزج مسدس سالم : مفاعیلن/ مفاعیلن/ مفاعیلن
کنجی که در او گنجش اغیار نباشد کس از تو و بر تو ز کس آزار نباشد⁴⁸
۱۰. هزج مسدس محذوف: مفاعیلن/ مفاعیلن / فاعولن

⁴¹ *Dīvān-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 303.

⁴² *Dīvān-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 197.

⁴³ *Dīvān-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 271.

⁴⁴ *Dīvān-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 260.

⁴⁵ *Dīvān-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 256.

⁴⁶ *Dīvān-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 221.

⁴⁷ *Dīvān-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 397.

⁴⁸ *Dīvān-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 396.

بیاساقی بدور دو سستکانی بده بر گل شراب ار غوانی⁴⁹

۱۱. هزج مسدس مقصور: مفاعیلن/مفاعیلن / مفاعیل

شراب عشق چون در جام کردند خرد را مست و بی آرام کردند⁵⁰

۱۲. هزج مسدس احرب مقبوض محذوف: مفعول/مفاعیلن/ فاعولن

من عاشق و رند و می پرستم سر مست صبوحی الستم⁵¹

۱۳. هزج مسدس احرب مقبوض مقصور: مفعول/مفاعیلن/ مفاعیل

ای از تو هزار فتنه بر پای بنشین و قبای بسته بگشای⁵²

۱۴. هزج مسدس احرب مکفوف محذوف: مفعول/مفاعیلن/ فاعولن

ای از تو هزار فتنه بر پای بنشین و قبای بسته بگشای⁵³

۱۵. هزج مثنیٰ احرب مقبوض مکفوف محذوف: مفعول/مفاعیلن/مفاعیلن / فاعولن مفاعل / مفاعیلن / فاعولن

آن کس که مهیا بودش وجه معاش وز دور فلک نباشدش هیچ خراش⁵⁴

بحر متقارب

۱. متقارب مثنیٰ صحیح ضرب و عروض: فاعولن/ فاعولن/ فاعولن/ فاعولن

بیاماهرو یا شکر لب نگارا گشایش ده از بند غم جان مارا⁵⁵

۲. متقارب مثنیٰ محذوف: فاعولن/ فاعولن/ فاعولن/ فعل

ز دانای صانع مشو نا امید که گردد مبدل غمت با سرور⁵⁶

۳. متقارب مثنیٰ مقصور: فاعولن/ فاعولن/ فاعولن/ فاعولن

⁴⁹ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 295.

⁵⁰ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 230.

⁵¹ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 270.

⁵² *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 291.

⁵³ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 291.

⁵⁴ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 437.

⁵⁵ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 182.

⁵⁶ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 420.

زهی من وفای تو نا دیده هیچ بغیر از جفای تو نشنیده هیچ⁵⁷

بحر منسرح

۱. منسرح مثنی مطوی : مستفعلن/فاعلان/مفتعلن/فاعلان مستفعلن/فاعلان/مستفعلن/فاعلان
باد صبا چون نقاب از رخ گل بر گرفت بلبل مست از نشط زمزمه از سر گرفت⁵⁸

۲. منسرح مثنی مطوی مخبون مکشوف: مفتعلن/فاعلن/مفاعلهن/فاعلن مفتعلن/فاعلان/مفتعلن/فاعلان
چو نکه سفر جزم کرد خسرو جمشید فر باد نگهبان خدا در سفرش از خطر⁵⁹

۳. منسرح مثنی مطوی مخبون موقوف : مفتعلن/فاعلن/مفاعلهن/فاعلان مفتعلن/فاعلان/مفاعلهن/فاعلان
ای شده ظاهر پرست باطنت آباد کن خرقع پاکت چه سود چون بدنت پاک نیست⁶⁰

۴. منسرح مثنی مطوی مکشوف: مفتعلن/فاعلان/مفتعلن/فاعلن
روی چو صبح تو کرد اشک مرا چون شفق ریخت ز جز غم گهر لعل تو بر زورق⁶¹

۵. منسرح مثنی مطوی موقوف: مفتعلن/فاعلن/مفتعلن/فاعلان مفتعلن/فاعلان/مفتعلن/فاعلان
سبزه و آب روان باده گلگون بدست سرو قدی میگسار خوشتر ازین عیش هست⁶²

۶. منسرح مثنی منحور: مفتعلن/فاعلت/مفتعلن/فع
آبچیاتست یا لبان که تو داری چشمه نوشست با دهان که تو داری⁶³

بحر رجز

۱. رجز مثنی سالم: مستفعلن/مستفعلن/مستفعلن/مستفعلن
آبچیاتست یا لبان که تو داری چشمه نوشست با دهان که تو داری⁶⁴

⁵⁷ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 216.

⁵⁸ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 192.

⁵⁹ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 415.

⁶⁰ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 328.

⁶¹ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 256.

⁶² *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 203.

⁶³ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 293.

⁶⁴ *Dīvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 217.

۲. رجز مئمن مذال : مستفعلن/مستفعلن/مستفعلن/مستفعلن
ایدل اگر روزی دو سه دنیا نباشد بر مراد خوش باش کاحوال جهان ز انسانکه آید بگذرد⁶⁵
۳. رجز مئمن مطوی مخبون: مفتعلن/مفاعِلن/مفتعلن/مفاعِلن
صبح دمید ساقیا بزم صبح ساز کن بر دل ما ز خرمی در ز بهشت باز کن⁶⁶
۴. رجز مسدس مطوی :مفتعلن/مفتعلن/مفتعلن
در گل ما آنک نبودست آن خیز و بیا در گل ما این بین⁶⁷
۵. رجز مسدس مطوی مخبون: مفتعلن/مفاعِلن/مفاعِلن
ای نفس سپیده دم جان دهمت بخدمتی گر جناب حضرت آصف عهد بگذری⁶⁸

بحر سریع

۱. سریع مطوی موقوف: مفتعلن/مفتعلن/مفاعِلن
دوش خرد گفت بروح القدس کز تو سوالم همه اینست و بس⁶⁹
۲. سریع مطوی مقطوع مکشوف عروض موقوف ضرب: مفتعلن/مفتعلن/فاعِلن مفتعلن/مفتعلن/فاعِلن
قطع کن ای ابن یمین وصل آنک هیچ بجز بوالعجبی نیستش⁷⁰

Sonuç

Çalışmada, VIII./XIII. yüzyıl sonlarında yaşamış olan İranlı kıta şairi İbn Yemîn-i Tuğrâî'nin 163 kaside, 324 gazel, 1120 kıt'a, 671 rubai, Arapça mülemma rubailer ve mektuplarından oluşan divânındaki mevcut manzumelerin taktii yapılmıştır. Divanda mevcut 1445 manzumeden; 456 manzumenin remel, 232 manzumenin muzâri, 230 manzumenin hafif, 201 manzumenin müctes, 194 manzumenin hezec, 97 manzumenin mütekârib, 21 manzumenin münserih, 10 manzumenin recez ve 4 manzumenin ise seri bahrinde yazıldığı tespit edilmiştir. Manzumelerde en çok remel, en az seri bahri kullanılmış ve neredeyse vezin kullanımına dair hiçbir hata bulunamamıştır.

⁶⁵ *Dîvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 362.

⁶⁶ *Dîvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 277.

⁶⁷ *Dîvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 480.

⁶⁸ *Dîvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 256.

⁶⁹ *Dîvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 434.

⁷⁰ *Dîvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn*, 441.

Kaynakça

- Avcıoğlu, Gamze Gizem, *Sa'di-yi Şirazi'nin Hayatı Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri*, Palet Yayınları, İstanbul 2018.
- Browne, Edward Granville. *A Literary History of Persia*. 4 cilt. Cambridge: Cambridge University Press, 1953.
- Değirmençay, Veyis, *Farsça Arüz ve Kafiye*, Erzurum 2012.
- Emin Ahmed-i Razi, *Tezkire-i Heft İklim* (nşr. Cevad Fazıl) (2. Baskı), Tahran 1389 hş., II, 810.
- Emîr Devletşâh Semerkandî, *Tezkiretu's-Şu'arâ* (tsh. Muhammed Ramazânî), İntişârât-i Pedîde-i Hâver, 1338 hş., 204.
- İbn Yemîn-i Feryûmedî, *Dîvân-i Eş'âr-i İbn Yemîn* (nşr. Hüseyin Alî-i Bâstânîrâd), İntişârât-ı Senaî, Tahrân 1344 hş.
- Muctebâyî, Fethullah, "İbn Yemîn", *Dâiretü'l Maârif-i Bozorg-i İslâmî*, Merkez-i Dâiretü'l Maârif-i Bozorg-i İslâmî, Tahrân 1379 hş. V, 144.
- Muhammed Hâdî Rızâ Kulî Hân, *Tezkire-i Riyâzü'l-'ârifin* (nşr. Nusretullah Furûher), İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran 1389 hş., 204.
- Nefîsî, Sa'îd, *Târîh-i Nazm ve Nesr der İrân ve Zebân-i Fârsî*, I, İntişârât-i Furûgî, Tahrân 1363 hş., 200.
- Safâ, Zebihullah, *Genc-i Sühan*, İntişârât-ı Danişkâh-i Tahrân, Tahrân 1339 hş., II, 220.
-, *Târîh-i Edebiyât der İrân*, İntişârât-ı Firdovsî, Tahrân 1349 hş., III/II, 901.
- Tokmak, A. Naci "İbn Yemîn-i Tuğrâî", *DİA*, İstanbul 1999, XX, 448.
- Yâsemî, Gulâm Rızâ Reşîd-i, *Makalât ve Risâlehâ "Ahvâl-i İbn Yemîn"* (nşr. İrec Efşâr-Muhammed Resul Deryâgeşt), Çâp-i Dilâreng-i Hurûfîçinî, Tahran 1373 hş., 500.